

Filip Żelewski

Piłsudczana w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie

Niepodległość i Pamięć 23/2 (54), 317-332

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Filip Żelewski

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Piłsudczana w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie

Postać Józefa Piłsudskiego jest związana z Muzeum Niepodległości, nie tylko tematycznie, z racji znanej niepodległościowej i patriotycznej działalności Marszałka, ale także ze względu na jego ponad roczny pobyt w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej, obecnie będącym oddziałem Muzeum Niepodległości w Warszawie. Między innymi z tego powodu od początku swej działalności Muzeum przywiązywało dużą wagę do zagadnień dotyczących osoby Marszałka, a pamiątki z nim związane kolekcjonowano ze szczególnym pietyzmem. Starano się poszerzać zbiory, organizować wystawy i prowadzić zajęcia edukacyjne przybliżające życie i działalność Józefa Piłsudskiego, będącego w dużej mierze symbolem niepodległości państwa polskiego.

W 1992 roku, w perspektywie zbliżającej się 125. rocznicy urodzin Marszałka oraz 75. rocznicy odzyskania niepodległości, zapadła w Muzeum Niepodległości decyzja o powołaniu kolekcji zbiorów i dokumentacji fotograficznej dotyczącej Józefa Piłsudskiego¹, w powiązaniu z szerokim kontekstem społecznym i politycznym epoki. Bazę kolekcji stanowiły skromne wówczas zasoby przejęte po Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego oraz obiekty pozyskane po 1990 roku. Konieczne stało się więc podjęcie szeroko zakrojonych działań, mających na celu

¹ Zarządzenie Dyrektora Muzeum Niepodległości nr 6 z dn. 19.03.1992 r. w sprawie powołania „Kolekcji im. Józefa Piłsudskiego” Muzeum Niepodległości w Warszawie.

poszerzenie zbiorów i pozyskanie jak największej liczby muzealiów ukazujących wszechstronnie działalność Marszałka. Ustalono, że zbiory kolekcji tworzone będą z darów i przekazów osób prywatnych oraz instytucji, eksponatów pozyskiwanych drogą konkursów zbierackich, a także z wymiany międzymuzealnej. Uwzględniano także zakup eksponatów na zasadach ustalonych w muzealnictwie polskim. Nie było to zadanie łatwe, zważywszy na wcześniejsze gromadzenie tego rodzaju obiektów przez inne warszawskie placówki muzealne, choćby Muzeum Wojska Polskiego i Muzeum Historyczne m.st. Warszawy. Dla zwiększenia intensywności działań 19 marca 1992 roku, w dniu imienin Marszałka, Muzeum Niepodległości wydało ulotkę informującą o powołaniu kolekcji i zachęcającą do przekazywania pamiątek, którą skutecznie kolportowano w czasie imprez okolicznościowych organizowanych w Muzeum. Sprawę nagłośniono również w mediach – prasie, radiu i telewizji. Powołano także specjalny fundusz, którego celem miało być gromadzenie środków finansowych z przeznaczeniem na zakup i konserwację muzealiów wchodzących w skład kolekcji². Skromne środki na ten cel udało się pozyskać, dzięki przygotowanym „cegiełkom” okolicznościowym, rozpowszechnianym wśród osób chcących wesprzeć działania Muzeum Niepodległości w zakresie rozbudowy kolekcji. Podjęte starania docenione zostały przez córkę Józefa Piłsudskiego – Jadwigę Piłsudską-Jaraczewską, która 19 marca 1994 roku przybyła do Muzeum Niepodległości na organizowaną w tym czasie uroczystość kolejnych Imienin Marszałka. Zaledwie w ciągu kilku lat od czasu powołania kolekcji udało się pozyskać kilkaset obiektów, zarówno pocztówek, fotografii, przedmiotów, jak i dokumentów o różnym charakterze, znaczeniu i wartości. Darczyńcami byli często kombatancki, potomkowie legionistów lub członków Polskiej Organizacji Wojskowej.

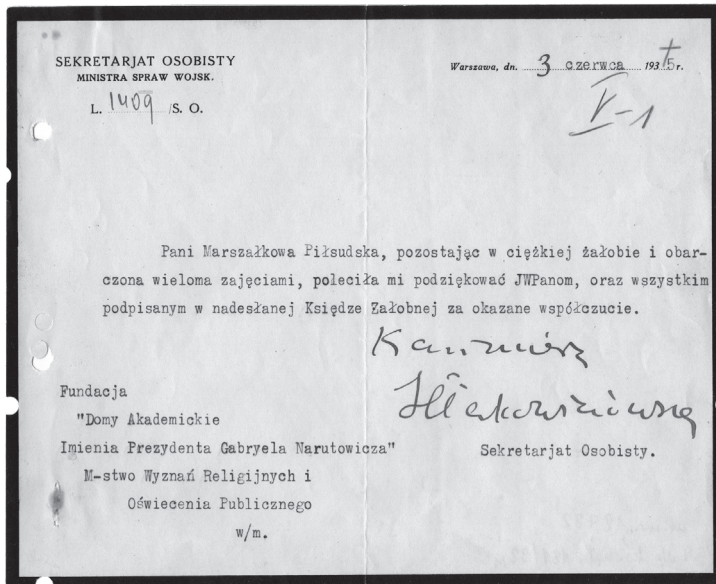
Pierwsze pamiątki, jakie udało się pozyskać do kolekcji, to m.in.³:

- Dziennik Jeńców Legionowych, Szczypiorno 1917 roku;
- 14 oryginalnych fotografii z uroczystości pogrzebowych Matki i Serca Syna w Wilnie, 1936 roku;

² Zarządzenie nr 5 Dyrektora Muzeum Niepodległości w Warszawie z dnia 2.03.1992 r., dot. utworzenia Funduszu Kolekcji im. Józefa Piłsudskiego.

³ B. Andrysewicz, *Kolekcja Pamięci Józefa Piłsudskiego (1992–1993)*, „Niepodległość i Pamięć” 1994, nr 1, s. 203–205.

- dwie pocztówki londyńskie z wizerunkiem J. Piłsudskiego wraz z 3 kopertami okolicznościowymi;
- dokumentacja fotograficzna 21. Warszawskiego Pułku Piechoty, z lat 1918–1933, obejmująca 85 oryginalnych fotografii;
- pamiętnik plutonowego Mariana Majewskiego z 1920 roku;
- legitymacje wojskowe i dokumenty z lat 1919–1921;
- wypracowania ze szkoły powszechnej w Rembertowie, pt. *Za co kochamy Marszałka Piłsudskiego*, 1934 rok;
- wykonane w drewnie: odznaka I Brygady Legionów, odznaka I Pułku Jazdy Legionów, odznaka Więźnia Ideowego;
- 20 pocztówek z obchodów uroczystości 3 Maja w Warszawie, według fot. M. Fuksa z 1916 roku;
- dwie pocztówki wydane po śmierci J. Piłsudskiego, 3 pocztówki o treści patriotycznej z okresu I wojny światowej;
- podziękowanie dla Fundacji Domy Akademickie za wpis do księgi żałobnej po śmierci Józefa Piłsudskiego.

Podziękowanie dla Fundacji Domy Akademickie im. Prezydenta Gabriela Narutowicza za wpis do księgi żałobnej po śmierci Józefa Piłsudskiego, podpis w imieniu Aleksandry Piłsudskiej złożyła poetka Kazimiera Hłakowiczówna; wym. 17,6 x 21,7 cm, Warszawa, 1935 r., sygn. E12732.

Pierwsza dekoracja Krzyżem Virtuti Militari członków Kapituły na placu Saskim w Warszawie. Na czele salutujący Józef Piłsudski, za nim gen. Wacław Iwaszkiewicz oraz gen. Józef Haller, Warszawa, 22 stycznia 1920 r., fotografia, autor nieznany, wym. 8,8 x 13,9 cm, sygn. F-9515.

Józef Piłsudski, fotografia, autor nieznany, 1921 r., wym. 13,9 x 8,7 cm, sygn. F-8300.

Wyniki gromadzenia piłsudczanów z lat 1990–1997 zaprezentowano szerzej w katalogu pt. *Józef Piłsudski w zbiorach Muzeum Niepodległości*, wydanym drukiem w czasopiśmie „Niepodległość i Pamięć” w 1997 roku⁴. Zamieszczono tam podstawowe informacje o związanych z Marszałkiem archiwaliach, drukach ulotnych, dziełach sztuki i realiach. W sumie przedstawiono (niestety w większości bez wizerunków) ok. 300 muzealiów, przeważnie fotografii i pocztówek.

Na przestrzeni blisko 25 lat istnienia kolekcji im. Józefa Piłsudskiego znacznie poszerzył się jej zakres tematyczny. W miarę gromadzenia kolejnych pamiątek, stało się jasne, że ów bogaty zbiór nie dotyczy wyłącznie postaci Marszałka, a raczej stanowi szeroko rozumianą dokumentację czynu niepodległościowego, ukazuje proces budowy wolnej i suwerennej II Rzeczypospolitej, przedstawia walkę o granice i kształt państwa polskiego, a także obrazuje zaangażowanie różnorodnych środowisk i organizacji w działalność niepodległościową i społeczną, ich wkład w tworzenie i rozwój struktur państwowych, dając tym samym wielobarwny obraz sytuacji w Polsce na przełomie XIX i XX wieku i w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku.

Obecnie bardzo obszerny, ogólny zbiór piłsudczanów tworzą w dużej mierze fotografie i pocztówki, spora grupa archiwaliów i druków ulotnych (wśród nich obwieszczenia, rozkazy i odezwy wydane przez Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich w Warszawie), okolicznościowe plakiety, medale, rzeźby, płaskorzeźby, litografie i portrety olejne z wizerunkiem Marszałka, a także plakaty i grafiki, których datowanie przypada głównie na lata 1914–1945. Spora część obiektów, przeważnie numizmatów i plakatów, pochodzi z okresu po 1980 roku, stanowiąc symbol odradzającej się wśród społeczeństwa polskiego świadomości historycznej, przywracającej Józefowi Piłsudskiemu należne w niej miejsce.

Wśród najciekawszych nabytków i darów z lat 1999–2016 z zakresu piłsudczanów wymienić można:

⁴ *Józef Piłsudski w zbiorach Muzeum Niepodległości. Katalog* (oprac. O. Świerzevska, R. Madej-Janiszek, K. Ziaja), „Niepodległość i Pamięć” 1997, nr 9, s. 229–280.

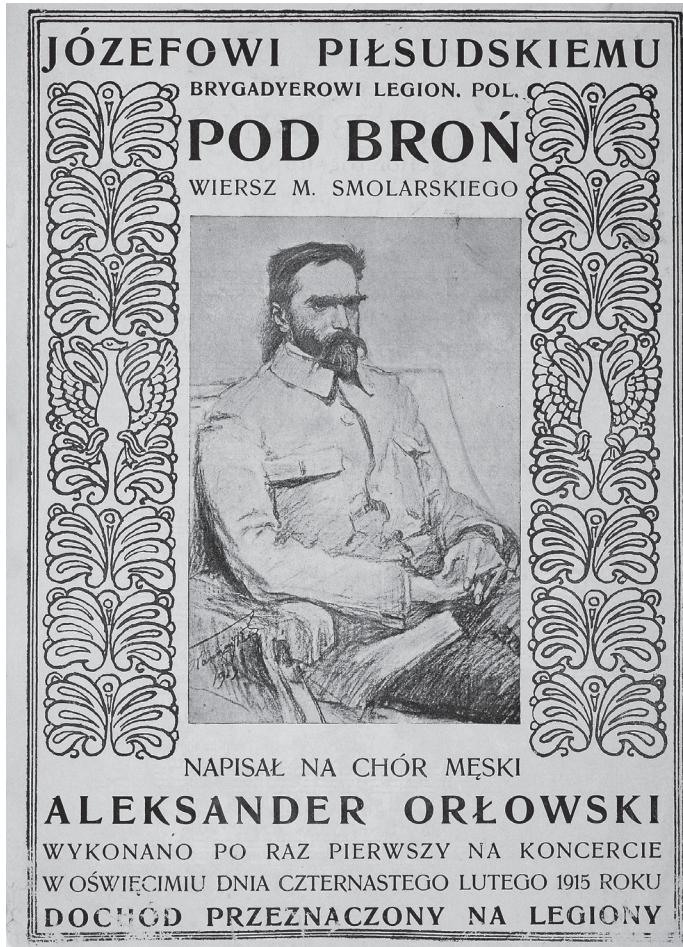
– *Legiony Polskie*, teka 22 litografii barwnych autorstwa L. Gottlieba, 1936 roku;

– medal żelazny, okrągły z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego. Na górze w otoku napis: „Józef Piłsudski”, ok. 1920 r., średnica 8,2 cm;

L. Gottlieb, *Wódz z teki Legiony Polskie*, litografia barwna wykonana na podstawie rysunku z 1916 r., przedstawiająca J. Piłsudskiego w okopie, na dole faksymile podpisu Józefa Piłsudskiego, 1936 r., wym. 42,3x32,9 cm, sygn. Gr. 2207.

- telegram patriotyczny, barwnie ilustrowany portretami ks. Józefa Poniatowskiego i Józefa Piłsudskiego, 1932 r.;
- Nuty *Pod broń*, A. Orłowski, 1915 r.;
- dyplom Polskiej Organizacji Wojskowej, uprawniający do noszenia odznaki „Krzyż P.O.W.“, nadany Władysławowi Cierpiałowskiemu, Warszawa, 1919 r.;

Nuty *Pod broń* – do wiersza M. Smolarskiego – napisał na chór męski Aleksander Orłowski. Na stronie tytułowej rysunek przedstawiający Józefa Piłsudskiego. Wewnątrz zapis nutowy oraz tekst wiersza *Pod broń*. Wydano nakładem „Wiadomości Polskich“, Kraków, 1915 r., wym. 22,8 x 16,8 cm, sygn. U4753.

- płaskorzeźba przedstawiająca widok na pasmo Tatr z Giewontem, uosabiająca postać Józefa Piłsudskiego.
- medalion z portretem Józefa Piłsudskiego, ok. 1930 r., średnica 33 cm, odlew, brąz, autor – Józef Aumiller;

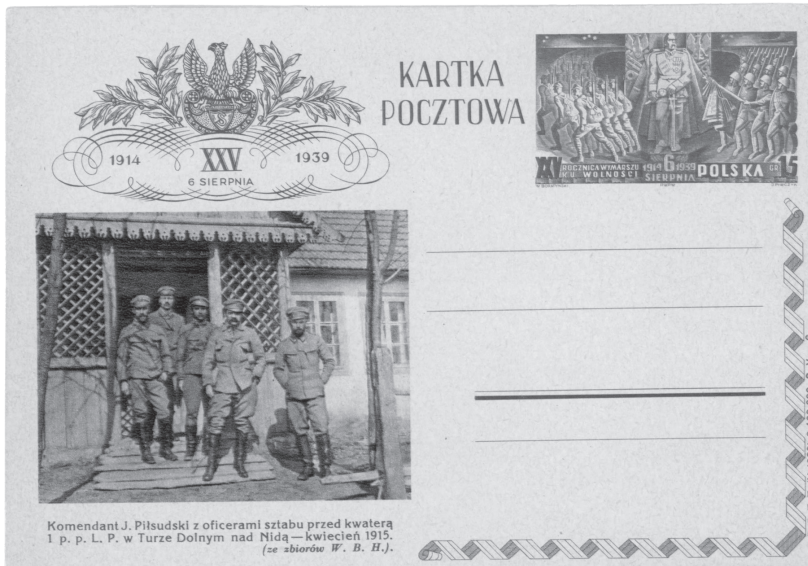
Płaskorzeźba z brązu, na dole napis: *Na szczycie Giewontu w kamień zakłuty spoczywa wskrzesiciel Państwa Polskiego wielki marszałek Józef Piłsudski ur. 5/12-1867 r. w Złowie, zm. 12/5-1935 r. w Warszawie; brąz, odlew, wym. 22,5 cm x 29,2 cm, autor nieznany, wyk. po 1935 r. sygn. Rz.192.*

- statuetka przedstawiająca sylwetkę Józefa Piłsudskiego w mundurze marszałka, 1935 r.;

Rzeźba przedstawiająca J. Piłsudskiego wspartego na szabli, Zakład Odlewniczy R. Robaka 1935 r., wys. 30,5 cm, brąz, odlew, autor nieznany, sygn. Rz.187.

– seria ilustrowanych kart pocztowych z 1939 r., wydanych w 25. rocznicę wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej.

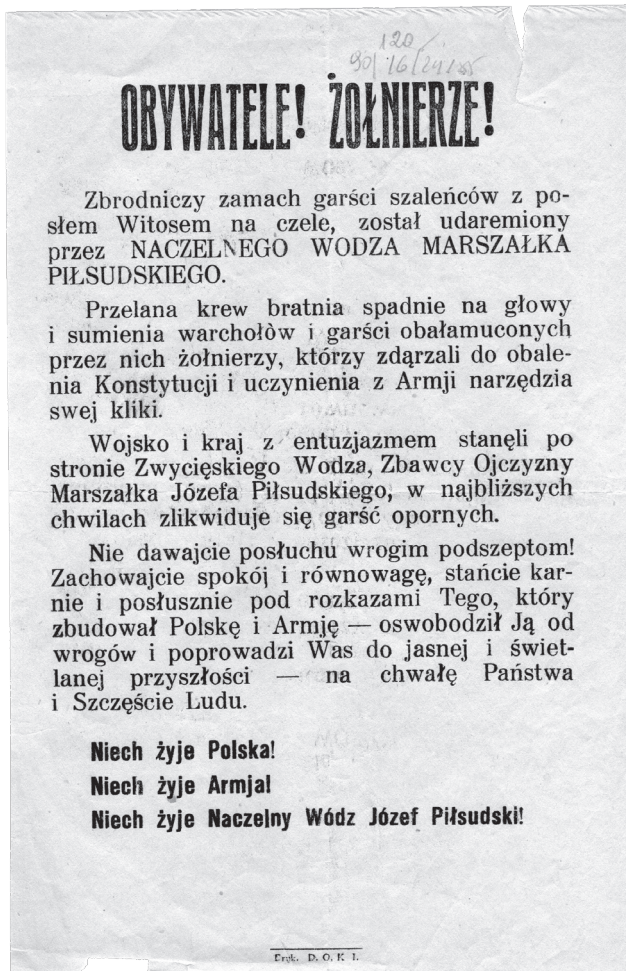

Komendant J. Piłsudski z oficerami sztabu przed kwaterą 1 pułku piechoty Legionów Polskich, pocztówka, wym. 10,4x14,7 cm, Warszawa, 1939 r., sygn. E15133/1.

– dyplomy Medalu i Krzyża Niepodległości z lat 1933–1934 z podpisem J. Piłsudskiego;

– maska pośmiertna J. Piłsudskiego, wykonana przez Jana Szczepkowskiego, pierwszy odlew, 1935 r.;

– odezwa „Obywatele! Żołnierze!”, wzywająca naród do konsolidacji i do opowiedzenia się po stronie J. Piłsudskiego, Warszawa, 1926 r.;

Odezwa „Obywatele! Żołnierze!”, ulotka, Warszawa, 1926 r.,
wym.23,3 x 15,5 cm, sygn. U4767.

- dyplom odznaki pamiątkowej Korpusu Kadetów nr 1 Marszałka Józefa Piłsudskiego we Lwowie, nadany Janowi Koryńskiemu, Lwów 21 maja 1936 r.;
- albumik Kazimierza Pluty-Czachowskiego z odbitkami pieczęci Legionów Polskich, z lat 1915–1919, zawierający stemple różnych formacji;
- odznaka „Za wierną służbę“ płk. Zygmunta Wieleżyńskiego, 1916 r.;

Odznaka „Za wierną służbę“, jedna z pierwszych odznak niepodległej Polski, ustanowiona rozkazem komendanta Józefa Piłsudskiego z 6 sierpnia 1916 r., nadawana żołnierzom I Brygady Legionów Polskich oraz członkom organizacji strzeleckich w Królestwie; należała do płk. Zygmunta Wieleżyńskiego; 1916 r., średnica 3,2 cm, sygn. E14601.

- list otwarty Józefa Piłsudskiego adresowany do płk. Edwarda Rydza-Śmigłego, Kraków, 1916 r.;
- zaproszenie na Akademię Żałobną ku czci J. Piłsudskiego, Związek Polaków w Berisso, Argentyna, 1937 r.;
- odezwa „Polacy!“ wydana przez Komitet Obchodu Dziesięciolecia Zwycięskiego Odparcia Najazdu Rosji Sowieckiej, Warszawa, 1930 r.;
- orzełek w koronie, haftowany na białym płótnie, lata trzydzieste XX wieku.

Orzełek w koronie haftowany białymi nićmi na białym płótnie. Pochodzi z poduszki z wagonu kolejowego – salonki Marszałka Józefa Piłsudskiego. Wagonem tym Marszałek podróżował po Polsce i Europie; płótno, haft, wym. 8 x 8 cm, 1930–1935, sygn. E14799.

Dzięki otrzymanym w darach i pozyskanym drogą zakupów piłsudczanom udało się zorganizować w Muzeum Niepodległości na przestrzeni lat 1992–2016 wiele ciekawych wystaw. Pierwszą, wykorzystującą nowe nabytki kolekcji była wystawa pt. *Sternik Niepodległości*, otwarta w grudniu 1992 roku, w 125. rocznicę urodzin Józefa Piłsudskiego⁵. Wystawa, jako jedna z pierwszych po wojnie poświęconych postaci Marszałka prezentowana była również w innych placówkach muzealnych, w tym w Wielkopolskim Muzeum Historycznym w Poznaniu oraz w Muzeum Okręgowym w Toruniu. Rok później,

⁵ M. Wollenberg-Kluza, *Wystawa Kolekcji Pamięci Józefa Piłsudskiego „Sternik niepodległości”*, „Polska Zbrojna” 1993, nr 3.

11 listopada 1992 roku w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej otwarto wystawę *Józef Piłsudski w X Pawilonie*, przybliżając zwiedzającym fakty związane z uwięzieniem przysłego Marszałka w 1900 roku. Kilka lat później, w roku 1998, w oparciu m.in. o piłsudczana ze zbiorów Muzeum Niepodległości zaprezentowano w X Pawilonie obszerną wystawę *Drogi do Niepodległej* zainicjowaną z okazji 80. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości⁶. Duża część prezentowanych muzealiów dotyczyła czynu legionowego przedstawionego na licznie zgromadzonych pocztówkach, fotografiach i grafikach⁷.

Rogatywka 1. Pułku Ułanów Legionów Polskich majora Wacława Galeskiego. Do czapki dołączony ozdobny, biały kordon zakończony chwostami, 1915 r., wym. 25 x 23 cm, sygn. E1384.

Obecnie spora część piłsudczanów prezentowana jest na wystawie stałej *Polonia Restituta* (w siedzibie głównej Muzeum Niepodległości – pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów⁸), jak choćby okazała rzeźba dłuta Zbigniewa Dunajewskiego, powstała w 1935 roku, przedstawiająca

⁶ *Drogi do Niepodległej*, red. A. Stawarz, J. Gmitruk, Warszawa 1998.

⁷ *Stolica pamięta o historii Polski*, „Życie Warszawy” z 10/11.11.1998, nr 264.

⁸ *Polonia Restituta. O niepodległość i granice 1914–1921*, red. A. Stawarz, Warszawa 2007.

głową Józefa Piłsudskiego, czy duży medalion autorstwa Józefa Au-millera o średnicy 50 cm, z 1935 roku. Niektóre z obiektów, jak np. świetnie zachowana rogatywka ułańska z 1915 roku, należąca do Wacława Galewskiego – majora 1. Brygady Legionów, znajdują się obecnie na wystawie stałej *Z orłem białym przez wieki*.

Ciekawe muzealia z zakresu piłsudczanów prezentowane były w Muzeum Niepodległości także na wystawie czasowej zatytułowanej *Epopcja Legionowa* (trwającej od 11 listopada 2015 do 31 marca 2016 r.), szczegółowo przedstawiającej dzieje Legionów Polskich oraz ich wkład w dzieło odzyskania niepodległości⁹.

Warto podkreślić, że piłsudczana znajdujące się w zbiorach Muzeum Niepodległości są chętnie wypożyczane przez inne placówki muzealne. Spośród wielu wystaw, w mniejszym lub większym stopniu związanych tematycznie z osobą Marszałka, wspomnieć warto o ciekawej ekspozycji *Między prawdą a legendą. Rzecz o Józefie Piłsudskim*, przygotowanej m.in. na bazie kilkudziesięciu obiektów z naszych zbiorów, prezentowanej od 12 maja do 30 listopada 2015 roku w Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi.

Idąc z duchem czasu i mając na celu upowszechnianie swych zbiorów, Muzeum Niepodległości podjęło w 2015 roku współpracę z Mazowiecką Biblioteką Cyfrową, przeprowadzając digitalizację części kolekcji. Cyfryzacja wskazana była nie tylko ze względu na pogarszający się stan zachowania niektórych obiektów, ale także z powodu ogromnego zainteresowaniu omawianą tematyką przedstawicieli różnych środowisk, poszukujących w Muzeum materiałów związanych z procesem odzyskiwania niepodległości i osobą Józefa Piłsudskiego. Kryterium doboru obiektów stanowiły założenia projektu określające zakres terytorialny – miały to być piłsudczana powstałe lub bezpośrednio związane z terenami Mazowsza, a także w większości dostosowane do digitalizacji na skanerach płaskich wykorzystywanych w pracowni digitalizacyjnej Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego. Na podstawie wspomnianych kryteriów do cyfryzacji wytypowano blisko 100 obiektów o różnym charakterze, wartości i znaczeniu, głównie z lat 1905–1937. Przeważały wśród nich druki ulotne, archiwalia i grafiki.

⁹ P. Bezak, *Epopcja Legionowa*, Warszawa 2015.

Wspomnianą digitalizację przeprowadzono dzięki udziałowi w Programie Wieloletnim KULTURA +, Priorytet „Digitalizacja”, mającym na celu poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego. Program ten ogłoszony przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zrealizowany został pod nadzorem Narodowego Instytutu Audiowizualnego.

Zdigitalizowane piłsudczana udostępniane są obecnie, podobnie jak w większości polskich bibliotek cyfrowych, w popularnym systemie dLibra. Oprócz wizerunku, wykonanego zgodnie ze standardami wyznaczonymi przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów¹⁰, każdy obiekt posiada opis w postaci metadanych oraz sygnaturę poświadczającą jego przynależność do zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie. Ponadto Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa, dla wyszczególnienia obiektów pochodzących z naszych zbiorów utworzyła na stronie głównej specjalną zakładkę, gdzie pośród różnych kolekcji tematycznych, łatwo odnaleźć można piłsudczana z Muzeum Niepodległości w Warszawie.

Zdigitalizowane obiekty obejrzyć można na stronie: <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=227>

Obecnie w Muzeum Niepodległości w Warszawie, oprócz kontynuacji podjętej przed laty akcji zbierania pamiątek związanych z Józefem Piłsudskim, trwają prace mające na celu pełne opracowanie i wprowadzenie wszystkich obiektów, w tym piłsudczanów znajdujących się w zbiorach Muzeum, do inwentarza elektronicznego wraz z ich cyfrowymi wizerunkami, co w niedalekiej przyszłości znacznie ułatwi dostęp do tych zasobów.

Po niemal 25 latach, które upłynęły od powołania kolekcji im. Józefa Piłsudskiego konieczne będą również prace dokumentacyjne, mające na celu uporządkowanie i określenie przynależności piłsudczanów, gromadzonych na przestrzeni wielu lat, do poszczególnych kolekcji tematycznych, nie tylko kolekcji im. J. Piłsudskiego,

¹⁰ Opracowany przez NIMOZ *Katalog Dobrych Praktyk Digitalizacji* jest dokumentem ściśle definiującym wymagania w zakresie digitalizacji materiałów archiwalnych, obiektów muzealnych i bibliotecznych. Podane w nim zalecenia mają na celu umożliwienie długotrwałego przechowywania utworzonych kopii cyfrowych, utrwalenie zdigitalizowanej treści oraz zapewnienie powszechnego dostępu do niej.

ale także Leopolis oraz kolekcji Wojciecha Ziemińskiego, w skład której wchodzi wiele patriotycznych pamiątek z lat 20. i 30. XX wieku. Trzeba mieć bowiem świadomość, że niejednokrotnie muzealia ze względu na swe pochodzenie, problematykę, której dotyczą czy miejsce powstania zazębiają się ze sobą zagadnieniowo, a ich przynależność do kolekcji nie może być dowolnie lub domyślnie określana na podstawie zakresu tematycznego – musi być ona ściśle zachowana wedle dokumentacji sporządzanej w czasie przyjmowania obiektu w poczet zbiorów muzealnych.

Warto podkreślić, że Muzeum Niepodległości w Warszawie ma obszerne zbiory, gromadzi bowiem obiekty ilustrujące historię dążeń niepodległościowych Polaków począwszy od powstania kościuszkowskiego do czasów współczesnych. Kolekcjonuje dzieła sztuki, militaria, medale, numizmaty, druki ulotne, fotografie i pocztówki, sztandary i inne symbole narodowe, przedmioty i archiwalia powstałe dla upamiętnienia ważnych wydarzeń. Oprócz piłsudczanów posiada zatem liczne i ciekawe zbiory oraz kolekcje tematyczne, a tym samym duży potencjał wystawienniczy. Interesujące zbiory oraz obiekty o historycznym i martyrologicznym znaczeniu, takie jak Muzeum Więzienia Pawiak, Mauzoleum Walki i Męczeństwa w al. Szucha oraz Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, stawiają Muzeum Niepodległości w Warszawie w rzędzie ciekawych placówek muzealnych, wartych odwiedzenia i zapoznania się z prezentowanymi ekspozycjami.

Filip Żelewski